

УКРАЇНА ЯК ЕКОНОМІЧНИЙ КОМПЛЕКС

I.

Господарство на найбільшій частині українських територій—Центральній і Східній Україні—історично складалося як потужний комплекс, де важка індустрія, зернове господарство і інші галузі сільського господарства та промисловості розвивалися поруч і в безпосередньому зв'язку одне з одним. Цьому сприяли самі природно-географічні умови України, на території якої в безпосередньому або близькому сусідстві розміщені вугілля Донецького басейну, залізні руди Кривого Рогу та Керчі, чорноземні Лісостепу та причорноморських і прикавказьких степів.

Таке сполучення дуже рідке в світовому господарстві. Як приклад протилежного характеру, слід назвати Росію, де основні райони концентрації населення й індустрії (центр Європейської Росії, Ленінград), основні райони вугілля (Кузнецький басейн), залізної руди (Урал), хлібних лишків (Надвожжя, Західний Сибір) віддалені один від одного на багато сотень і тисячі кілометрів. Ще суперечливіші, і раціональніші аналогічні співвідношення в Британській імперії, де основний найбільш індустріальний центр в усій імперії—сама метрополія—забезпечена лише власним вугіллем.

На території України вже досить давно склалися щільне співробітництво між важкою індустрією, сільським господарством і транспортом. Бувши основним районом зернової продукції в колишній Російській імперії, Україна водночас була й кузницею для всієї імперії, як і районом найінтенсивнішого транспортного будівництва. Будувати залізницю і порти на Україні конче треба було насамперед для того, щоб вивозити український хліб, вугілля і метали в інші райони імперії. Україна ж була й основним хлібоекспортним районом імперії. Сам транспорт був найбільшим споживачем металу й вугілля. Для металургії Україна, як додатковий стимул її розвитку, дедалі більшого значення набуває розвиток машинобудування для гірничої промисловості, транспорту і сільського господарства.

У складі Советського Союзу Україна виконувала ту саму роль основного постачальника хліба, вугілля й металу—майже для всієї європейської частини Союзу. Значно зростає ця промислова продукція, зокрема видобуток вугілля, витою чавуну і сталі, продукція хліба. При цьому комплекс важкої індустрії України поповнюється новими елементами, як видобуток багатьох корисних копалин, новими галузями машинобудування, хемічної промисловості, у сільському господарстві—новими культурами, зокрема бавовнику, кавчукодайних рослин; на транспорті—новим будівництвом і вдосконаленням техніки виключно до електрифікації ряду залізничних ліній. З другого боку, хибі советського господарювання спричиняються до того, що сама Україна відчуває щодалі більші труднощі в забезпеченні своїх власних потреб на промислову сировину і харчі, в галузі енергетики й транспорту.

II.

Звернімося тепер до детальнішого розгляду комплексу народного господарства України, до його внутрішніх взаємозв'язків та умов його розвитку. Ці внутрішні народно-господарські взаємозв'язки виявляються насамперед в ділянках енергетики й важкої індустрії. Україна належить до тих нечисленних країн у світі, які можуть не тільки повністю задовольнити власні потреби в паливі й залізі, але й давати чимало їх для вивозу. Основа паливного балансу України—це видобуток кам'яного вугілля, зокрема антрациту в Донецькому басейні, який був основним постачальником палива не тільки для самої України, а й цілого Советського Союзу, даючи близько 60 відсотків усього видобутку вугілля в Союзі. Видобуток вугілля (в 1938 р.—80,7 мільйонів тонн, за планом 1942 р.—113,8 мільйонів тонн) Донецький басейн займає четверте місце в світі (після Сполучених Штатів Америки, Англії та Німеччини). Донецьке вугілля вживають майже усі галузі господарства, зокрема, транспорт і електровні. З певних гатунків цього вугілля випалюють кокс для металургії. Саме наявність у Донбасі коксівного вугілля є однією з основних передумов розвитку на Україні потужної чорної металургії.

Друга основна передумова розвитку української чорної металургії—наявність величезних ресурсів залізної руди—в Кривому Розі (1.100 мільйонів тонн), в Керчі (2.700 мільйонів тонн). До цього слід додати величезні, найбільші в світі, поклади мангану (коло Нікополя), який вживається для витою високоякісної сталі. Видобуток залізної руди Україна виїшла на третє місце в світі, видобуток мангану—на перше. Металургійні виробні України були основними постачальниками чавуну і сталі для цілого Советського Союзу. Витом чавуну (9,2 мільйонів тонн у 1937 році) Україна виїшла на третє місце в світі і на друге у Європі, випередивши Англію та Францію.

Продукцію чорної металургії доповнює продукція інших металів: алюмінію (Дніпрельстан), цинку, оліва, молібдену, вольфраму (Північний Кавказ), електролітного цинку (Донецький басейн) та інш.

Продукція металу забезпечує розвиток на Україні потужної машинобудівної промисловості, яка обслуговує інші галузі народного господарства; це—машини для гірничої промисловості (Краматорське, Горлівка та інш.), паротяги й вагонобудування (Харків, Луганське, Дніпродзержинське, Крюків), морське суднобудування (Миколаїв, Севастополь), річкове суднобудування (Київ), автобудування (Ростов), електротехнічне устаткування (Харків, Київ), машини й устаткування для хемічної промисловості (Суми, Бердичів), для цукрової промисловості (Київ), трактори і сільсько-господарські машини (Харків, Запоріжжя, Ростов, Херсон та інш.), верстати (Краматорське, Харків) та інш.

До комплексу важкої індустрії України входить ще потужна і різноманітна хемічна промисловість: азотові добрива і суперфосфат (Донецький басейн та інш.), калійні добрива, сірчана кислота, сода, фарби та інш. Зосереджується хемічна промисловість в основному в Донецькому басейні (на базі випалу коксу, оброблення кам'яної соли, сірчаних іскришів, довізної сировини) та в інших районах і центрах металургії та дешевої електроенергії—в Придніпров'ї, Кривому Розі та інш.

Та не тільки на вугілля, метал і хемічну продукцію багата Україна. До її скарбів належить ще й такий дуже важливий і досить рідкий на території Європи елемент, як нафта. Найважливіші нафтові джерела містяться на Північному Кавказі (Грозний, Кубано-Чорноморський нафтовий район), у Західній Україні (Борислав—Дрогобич—Станіславів), виявлені ще й джерела в Полтавській області. Українські нафтові джерела займають п'яте місце в світі і перше в Європі.

Видобуток нафти один лише Північний Кавказ займає третє місце в Європі (в 1938 році—4,3 мільйони тонн) після Баку та Румунії. Проте в господарстві самої України нафтопродукти ще не посіли належного місця через відсталість основного споживача нафтопродуктів—автомобільного, водного й повітряного транспорту. В свою чергу розвиток місцевого транспорту на Україні чимало затримувалася, бо бракувало нафтопродуктів.

З інших корисних копалин треба згадати зложина кам'яної соли і калію в Західній та Центральній Україні, світового значення зложина живого юрбіла (поблизу ст. Микитівка), фосфоритів, каоліну, цементової сировини (Північний Кавказ), інших різноманітних будівельних матеріалів у численних районах України. В енергетичному господарстві України важливе значення мають гідроенергія (Дніпро та інші річки), торф, бурі вугілля, паливні гази, до певної міри—лісові ресурси (в районах Полісся, Західної і Центральної України, на Північному Кавказі). Проте їх використання ще надто недостатнє, і Україна, даючи чимало вугілля іншим районам, свій паливний баланс зводила з великим напруженням.

Численні хибі, «неполадки» советського хазяйнування щодо організації праці, ремонту устаткування, постачання сировини у вугільній та інших галузях господарства дедалі загострювали становище. Тим часом потужна система важкої індустрії України, удосконалена і як слід організована, може повністю задовольнити внутрішні потреби країни і давати великі лишки для зовнішнього обміну.

III.

Друга основна група галузей господарства України—це сільське господарство, харчова і легка промисловість, яка переробляє сільсько-господарську сировину. Зернові культури займають в окремих районах України 70—80 відсотків посівної площі. Україна—одна з найбільших у Європі і цілому світі продуцентів зерна, головне—пшениці та ячменю. У складі колишньої Російської імперії українські землі (з Північним Кавказом) були майже єдиними постачальниками товарного зерна на внутрішній ринок і на експорт (близько $\frac{3}{4}$ всього зернового експорту). І в Советському Союзі Україна залишалася основним постачальником зерна майже для всієї європейської частини території Союзу.

Зернові культури поширені по всій посівній площі території України. Зокрема пшеницю сіють здебільшого на багатих чорноземельних і близьких до них ґрунтах Лісостепу та Степу Центральної України й Північного Кавказу. Продукція ж зерна, наявність у ряді районів лишків продукції хліба для вивозу до інших районів зумовлює розвиток інших товарних культур, інших галузей сільського господарства і промислів сільського населення.

Найважливішою технічною культурою України є цукровий буряк. Продукція цукру на Україні становила понад $\frac{2}{3}$ продукції цукру

Советського Союзу. В районах Полісся велике значення мають льон, картопля, конопі; в Лісостепу, крім цукрового буряка,—картопля, конопі, маорка та інш.; в Степу—сояшник, у південніших районах—тютюн, соя, нові культури—бавовник, кенаф, кендір, кавчукодайні рослини і інш., на південному березі Криму і чорноморському узбережжі Північного Кавказу—субтропічні плоди, в приміських районах—плодівництво і приміське тваринництво, в надморській зоні—рибальство, усюди по Україні—тваринництво різних напрямів залежно від кормової бази, умов ґрунту та інш.—м'ясне, молочне, вовняне, конярство, птахівництво та інш.

Отже продукцією сільського господарства Україна має змогу задовольняти повністю свої потреби в хлібі, цукрі, м'ясі, олійних і прядивних культурах, овочах тощо і давати великі лишки для експорту. Проте, за советів населення України завжди відчувало нестачу цих продуктів. Причини цього в тому, що більшість вивозили ці продукти в Росію та за кордон, прирікаючи український народ на постійне голодування; а також низька врожайність внаслідок колхозної системи господарювання.

Для поширення текстильних культур і утворення текстильної промисловості на Україні покладено лише початок—непевний і недостатній. Відсталість місцевого транспорту зле відбивалася на зв'язках між містом і селом, затримувала розвиток товарної продукції, обмежувала постачання сільського господарства—і це скрізь по всій країні. Чимало, отже, труднощів треба подолати, щоб створити нормальні умови для відбудови і піднесення сільського господарства нашої країни. Але Україна має на своїй власній території, в складі свого власного господарства всі потрібні для того елементи.

IV.

Основні особливості, сильні й слабкі сторони економіки кожної країни відбиваються на її транспорті і в свою чергу ним пояснюються. Це стосується, звичайно, і до народного господарства України. Найбільший у Союзі продуцент вугілля, металу, хліба, Україна (Центральна) густістю залізничної мережі займала одне з перших місць у Союзі (на 1000 квадратних кілометрів припадало залізниць у всьому Союзі близько 4 кілометрів, у Московській області—33,5, на Україні—близько 32 кілометрів).

Українські землі займали близько 3,5—4 відсотків території Союзу, але на них було зосереджено 35—40 відсотків усього вантажобігу залізниць Союзу. Ця висока питома вага транспорту на території України зумовлена великими розмірами продукції її народного господарства але якщо густістю залізничної мережі Україна займала одне з перших місць у Союзі з його взагалі слабо розвиненим транспортом, то порівняно з іншими, передовими, європейськими країнами Україна набагато відстає. Густістю залізничного транспорту Франція і колишня Чехо-Словаччина, наприклад, перевищували Центральну Україну більше ніж утричі, Німеччина й Англія—більше ніж учетверо, Італія—більше ніж удвоє. Надто відсталим був водний, повітряний, автошляховий транспорт. Відсталість місцевого транспорту, про що згадувалось вище, важким каменем висіла на всьому господарстві країни. Будь-яке серйозне пошкодження в роботі транспорту України, що не має потрібних резерв, надто боляче відбивається на всьому житті країни. Навпаки, якнайширше розгортання всіх видів транспорту є запорукою і доконечною передумовою швидкого відродження і дальшого піднесення всього господарства.

V.

Визволена від більшовізму, перебуваючи під охороною німецького меча, Україна має тепер можливість повною мірою використати всі свої природні багатства. Застосовуючи кращі, правильні методи господарювання, техніку, досвід і допомогу передових країн Західної Європи,—насамперед, Німеччини,—удосконалюючи систему транспорту, сільського господарства та індустрії, Україна має всі передумови стати квітучою, зразковою країною нової Європи. Цілком задовольняючи свої власні потреби, Україна розвиватиме великі багатства своєї природи також для добробуту великої сім'ї європейських народів.

Проф. В. АНІСІМОВ.